

C. LA CLASSE QUE SOMNIA AMB DEIXAR DE SER EXPLOTADA

Marc Andreu Acebal i Liliana Reyes Hernández

Són temps de “precariat”

Els textos sobre l'existència, la vigència i el futur de la classe obrera que Joan N. García-Nieto va recollir l'estiu de 1989 a *Las condiciones actuales de vida y trabajo en el mundo obrero* són sorprenentment actuals i vigents més de 30 anys després. La seva hipòtesi de treball era que la crisi econòmica i la introducció massiva de les noves tecnologies posarien en qüestió gran part dels nostres valors culturals i ètics, dels nostres comportaments i maneres de relacionar-nos. Fins a l'extrem de deixar en fals les expectatives de treball per a tothom i, sobretot, de qüestionar i desprestigiar les institucions socials (polítiques i sindicals) en les quals es basava la nostra “societat de treball”, mentre, paral·lelament, s'obrien de bat a bat les portes a l'atur, la precarietat i la nova pobresa. García-Nieto escrivia, textualment, coses com aquestes:

«Hablar de nuevo subproletariado o del trabajador “periférico” puede sonar a algo alarmista o exagerado. Sea lo que sea, una reflexión serena en torno a los datos aportados hasta ahora permite perfilar ya una conclusión grave: la consolidación de un sector de la clase trabajadora que poco tiene que ver con las clásicas “relaciones sociales de producción”. Están al margen del circuito del trabajo y de las relaciones laborales. Ni siquiera podrían definirse (en el sentido tradicional) como “clase”, puesto que ya no tienen relación directa de dependencia con los medios de producción».

García-Nieto també resumia amb aquesta clarividència la “intoxicació de la ideologia tecnocràtica”, que avui qualificaríem, sense embuts, directament de neoliberalisme:

«Tiene su propia diagnosis sobre un futuro imaginario, basado en grandes cambios cualitativos que transformarían las penosidades del trabajo actual en un mundo maravilloso: final de la fatiga

humana, extinción de los conflictos de clase, muerte natural de todo tipo de representación sindical, etc. Es decir, explotación y alienación serán dos términos decididamente fuera de moda y naturalmente ajenos a la fábrica del futuro, en donde habrá una irresistible recualificación del trabajo obrero, hasta que este último desaparezca del todo y sea el técnico el que domine el escenario. La clase obrera habrá desaparecido definitivamente. Será el fin del proletariado y de la lucha de clases».

En bona mesura, avui estem on érem el 1989. O el 1994, quan García-Nieto va morir. I això no deixa de sorprendre. D'entrada, sorprèn la capacitat d'anticipació o de reflexió visionària que tenia. Però encara sorprèn més, per contrast, la lentitud amb què ha evolucionat la societat durant tres llargues dècades, malgrat l'acceleració dels temps històrics viscuts des del que alguns van proclamar com la fi de la història arran de la caiguda del Mur de Berlín i del mal anomenat socialisme real. Quan després, amb el canvi de segle, l'11-S de 2001, diverses guerres al món, la crisi capitalista global del 2008 o la pandèmia també global de la covid i la constatació de l'emergència climàtica ha quedat clar que això no era així, que la història no s'havia acabat, ni les classes socials, les injustícies i les desigualtats no han desaparegut, continua sorprenent que, en certa mesura, estiguem on érem quan García-Nieto escrivia i ens ajudava a pensar. Les coses no han canviat tant (o quan ho han fet no sempre ha estat per millorar) malgrat els impactes de crisis profundes en tots els camps: econòmic, polític, social i ecològic.

García-Nieto es va avançar en la definició de conceptes com el de precariat, que durant la darrera dècada ha fet fortuna acadèmica i àdhuc ideològica provinent del món anglosaxó. Va ser l'economista i professor de la Universitat de Londres Guy Standing qui, després de treballar durant més de tres dècades per a l'ONU a l'Organització Internacional del Treball (OIT), i a més es va convertir en paladí de la Renda Bàsica Universal, el 2011 es va donar a conèixer com a pare de la idea de precariat a partir d'articles, conferències i, sobretot, dels seus llibres *El precariado. Una nueva clase social* (Pasado & Presente, 2013) i *Precariado: una carta de derechos* (Capitán Swing, 2015).

Més de vint anys abans que Guy Standing, García-Nieto ja havia fet categoria analítica de la precarietat. I també havia avaluat com a repte tècnicament possible —sempre vinculat a una política fiscal més justa i solidària— una “reassignació de recursos innovadora” que comporti una “reducció de jornada compensada per l'assignació bàsica universal o salari ciutadà”. Certament, en els seus escrits de 1989, García-Nieto no contraposa cap Renda Bàsica Universal al dret universal i inalienable al treball ni a “un projecte de societat que garanteixi la plena activitat”. Tampoc parla de precariat, sinó de la classe obrera “perifèrica” i del nou “subproletariat” referenciat pel sociòleg Ralf Dahrendorf, però ho fa a partir de l'anàlisi explícita de la “precarietat laboral”.

La fi de les classes socials que no arriba mai

La seva aproximació analítica no és —o, com a mínim, no de forma principal ni, encara menys, exclusiva— des de la sociologia o la simple ideologia, sinó des de la militància de classe i a partir del coneixement empíric directe i de l'anàlisi d'una realitat social ja molt punyent a casa nostra als anys vuitanta i noranta del segle xx. És a dir: des del món del treball i el de la precarietat laboral, la pobresa, la marginació i l'exclusió social (aleshores etiquetada com a Quart Món), que organitzacions catòliques obreres (JOC-JOBAC, ACO i GOAC) i pensadors afins a Cristians pel Socialisme, com el

mateix García-Nieto, feia temps que analitzaven i s'hi aproximaven mitjançant campanyes pròpies. I buscaven, sempre, la implicació i la complicitat d'organitzacions sindicals com CCOO.

Plenament actual, la perspectiva sociopolítica i d'anàlisi de García-Nieto defensa la vigència de la classe obrera com a tal, malgrat ser plenament conscient dels canvis que aquesta —i el món del treball en general— viu a partir de les noves realitats. I és una perspectiva encara útil no ja davant de cosmovisions o propostes reaccionàries que proclamen la fi del treball i de les classes socials i sobre les quals creix de forma preocupant l'extrema dreta; sinó, sobretot, per replicar aquells qui, també des de l'esquerra, donen per liquidat el món del treball o la seva centralitat i per amortitzada la capacitat revolucionària o l'agència transformadora de la classe obrera organitzada.

Quan fins i tot el multimilionari nord-americà Warren Buffet va reconèixer, el 2013, que «la lluita de classes existeix, i l'estan guanyant els rics», sembla absurd que hi hagi qui, des de l'esquerra, decreti la fi de l'ètica i la centralitat del treball que han estat decisives en la història cultural i política del moviment obrer durant un segle i mig. Això, que en certa manera va començar amb l'operisme italià dels anys setanta, ho defensa de forma brillant (i polèmica) el professor de filosofia de la Universitat de Barcelona Antonio Gómez Villar a *Los olvidados. Ficción de un proletariado reaccionario* (Bellaterra, 2022). Ara bé, com ell mateix sosté, el fet que «durant les darreres dècades s'ha frenat i desdibuixat la lluita de classes al voltant de la classe obrera, no vol dir que la lluita de classes hagi desaparegut, sinó que els efectes de les relacions de classe, que segueixen existint, s'expressen sense la primacia de la identitat classe obrera».

No es tracta de nostàlgies sinó de potencial emancipador

García-Nieto ja va fer notar fa més de 30 anys els interrogants i reptes a què estaven exposats la classe treballadora, el moviment obrer i el conjunt dels moviments socials. Però en cap cas va plantejar hipotecar, substituir o renunciar a la força que el món del treball tenia, i encara té, per transformar la societat. Cosa que no vol dir no saber aprofitar o incorporar també a la lluita emancipadora els nous subjectes polítics i les noves identitats culturals. O no tan noves, perquè els feminismes, l'ecologisme, el pacifisme o l'antiracisme són banderes que onegen des de fa dècades i, en alguns casos, estan estretament unides a la tradició del moviment obrer i no són simples sucedanis de la lluita de classes. Fins i tot, en un determinant moment i context històric, poden arribar a tenir una potència emancipadora superior a la de l'obrerisme, com és el cas actual del feminisme o l'ecologisme, però mai deslligats o al marge del món del treball.

Els qui creuen o, fins i tot, teoritzen que avui només la nostàlgia és la força social que li queda a l'obrerisme també diuen que la nostàlgia de l'esquerra és el resultat d'una profunda crisi interna que genera una tristesa del present. O el que és el mateix: una afecció de la subjectivitat enfront d'una pretesa ensulsiada del moviment obrer a escala global que s'atreveixen a datar no ja als anys vuitanta davant del neoliberalisme o al 1968 amb la divisòria de la nova esquerra, sinó després del 1945 per haver pactat l'obrerisme (i les seves expressions polítiques i sindicals) amb el capital un contracte social que només esgrimia la revolució com a espantall. Així ho argumenta Gómez Villar: «Res està a l'alçada de la gran utopia comunista del segle xx, del caràcter ontològic de la revolució

com a trànsit d'una societat a una altra, la societat comunista. Però allò del que l'obrerisme no pot recuperar-se no és tant de la derrota després de la batalla lliurada entre el capital contra el treball, sinó de la implosió interna del moviment obrer».

No entrarem a discutir amb Gómez Villar si el moviment obrer ha implosionat i, en cas de donar l'afirmació per bona, si això és “resultat de la pròpia lluita de classes” en lloc de ser “fruit de la conspiració de diferents lluites culturals en connivència amb el neoliberalisme”. Ara bé, des d'una perspectiva històrica i política, és més que discutible situar la derrota del moviment obrer en l'esperit del 45 que el cineasta Ken Loach va documentar magistralment. Passa el mateix amb la divisòria del 1968, i especialment pel cas català i espanyol, perquè va ser el moviment obrer el que, als anys setanta, va afavorir la democràcia al nostre país després de derrotar la dictadura franquista al carrer i a les fàbriques per molt que Franco morís al llit. Certament, però, des dels anys vuitanta, la derrota global del treball davant del capital i la feblesa del moviment obrer són reals a escala global i també a casa nostra, malgrat algunes victòries parcials.

Aquest moment de canvi el va percebre i analitzar García-Nieto plantejant els interrogants que servien de fil conductor a la seva reflexió sobre “La classe obrera alguns anys després de l'anunci de la seva desaparició” i que encara avui, convenientment actualitzats, són un esquema útil: 1) Són pitjors les condicions de vida i de treball avui per a un nombre creixent de treballadors? 2) El moviment obrer i els moviments socials estan a l'alçada dels nous reptes? 3) Existeix la classe obrera o està cridada a desaparèixer pel progrés tècnic i les noves forces productives? 4) Quina utilitat té el sindicalisme en aquesta nova societat? 5) S'ha esdevingut la fi del treball i estem ja en una pretesa societat postindustrial basada no ja en el treball sinó en l'oci?

Les lluites contra els abusos del poder

En això d'analitzar la societat postindustrial i de contraposar consum i oci amb cultura del treball, també va ser pioner García-Nieto. Per ser justos amb la tradició social i política que ell representava i que encara existeix i s'hi reconeix, no es pot generalitzar ni afirmar alegrement —com fa Gómez Villar, malgrat que tingui un punt de raó— que «l'esquerra no va saber veure com el naixent capitalisme de consum va transformar les relacions socials i les actituds culturals, sense posar fi a la societat de classes ni acabant amb les formes d'explotació, però sí modificant l'experiència social i les expectatives de vida».

És evident que la proletarització de l'oci i una classe obrera, en singular, reemplaçada com a subjecte històric per la noció més plural de classes populars o, com a categoria identitària, per una àmplia i asèptica classe mitjana (in)definida, sobretot, per la seva capacitat i formes de consum, ha comportat un canvi decisiu en els vincles obrers anteriors, desplaçant els imaginaris i els eixos de conflicte social. Són exemples extrems d'aquest canvi d'imaginari i d'eixos de conflicte social tant les lluites socials dels col·lectius de treballadores de la llar i les cures, de les *kellys*, dels *riders* o d'altres treballadors i treballadores de plataforma com, fins i tot, la revolta feminista al món del futbol arran del cas Rubiales. És a dir: la denúncia com a abús i agressió sexual del comportament i el petó no consentit del president de la Reial Federació Espanyola de Futbol a la jugadora de la selecció Jennifer Hermoso durant la celebració del Mundial.

Mediatitzades les futbolistes pel component de negoci, d'oci i de consum de masses que té el seu esport, i també donant resposta a les noves realitats del món del treball de *kellys*, *riders* i treballadores de la llar i les cures a la societat de consum i postindustrial, en tots aquests casos tan diferents és molt important el gènere com a factor de discriminació i desigualtat. I clau, la força del feminisme. De la mateixa manera que no podem perdre de vista —García-Nieto no ho faria— els factors d'origen que determinen condicions de major vulnerabilitat en les treballadores estrangeres i que, salvant totes les distàncies, sovint tenen aquestes noves realitats, siguin *riders*, *kellys* o futbolistes. En són exemple Jennifer Hermoso —nascuda a Madrid i crescuda al FC Barcelona però actualment jugadora a Mèxic, després d'haver jugat a Suècia i París— o la jove promesa del Barça Lamine Yamal, que va néixer a Mataró, ha crescut al barri obrer de Rocafonda i és fill de mare guineana i de pare marroquí (denunciat i multat, per cert, per plantar cara al racisme i la ultradreta de VOX a la seva ciutat). Però també en són exemples les persones immigrants invisibilitzades (les no mediàtiques) i segregades per una societat discriminatòria que demana treball de cures però que no garanteix drets de ciutadania.

En qualsevol cas, l'element obrer clàssic d'explotació o d'abús en una relació laboral no ha desaparegut del conflicte social de totes aquestes noves realitats tan diferents entre elles. Ho il·lustren les paraules textuais de la jugadora del Barça Aitana Bonmatí quan, el 31 d'agost del 2023, va recollir a Mònaco el premi que l'acreditava com a millor futbolista de l'any, segons la UEFA, i va fer un parlament reivindicatiu amb motiu del cas Rubiales: «No podem permetre que hi hagi abús de poder en una relació laboral ni faltes de respecte». Pronunciades mentre se solidaritzava amb la seva companya Jenni Hermoso i amb totes les dones que pateixen situacions similars de masclisme o discriminació en l'àmbit que sigui, aquestes són paraules que serveixen igualment per a moltes treballadores de la llar o de plataformes.

Tot i el discurs neoliberal dominant en les darreres dècades i de l'auge de la figura del fals autònom sota l'eslògan del “pots ser el teu propi cap” —molt explotada per les empreses de plataforma digital—, els casos de reconeixement i denúncia de l'existència d'una relació laboral i vulneració de drets laborals són cada cop més. En part, gràcies a conquestes col·lectives com la Llei Rider. En part, gràcies a la lluita organitzada amb el sindicalisme de classe, en què la informació, l'assessorament i la demanda col·lectiva de justícia han estat fonamentals.

És clar que la sindicalització no ha desaparegut d'aquestes noves expressions de conflicte social, bé sigui en forma de vaga de futbolistes per la negociació del seu conveni; bé en forma de la vaga de Glovo, el 2021, la primera a Europa de treballadors de plataforma i impulsada per CCOO de Catalunya; o bé en forma de demanda col·lectiva de les treballadores de la neteja a empreses de plataforma, acompanyades també per CCOO de Catalunya, amb una sentència a favor del reconeixement de l'existència d'“una relació laboral” i una sanció a la part ocupadora.

Ja ho deia García-Nieto: «¿Quién puede poner en duda los enormes desafíos con que se enfrenta el movimiento obrero? ¿Quién puede poner en duda la necesidad de una nueva militancia? ¿Cómo es posible que se diga que el movimiento obrero no tiene futuro, que se ha acabado? Decir esto no es más que un enorme despropósito, fruto de la típica intoxicación de la derecha. Lo cual no quiere decir que las cosas sean fáciles [que no ho han estat mai] y que no se tengan que revisar muchas cosas, redefinir objetivos nuevos. Pero nunca hipotecando la inspiración emancipatoria y de clase en la que siempre se ha basado el movimiento obrero».